

SZABÓ GÉZA:

EGY SIKERTELEN KÍSÉRLET NYÍRBÁTORBAN AZ ADÓSSÁGCSAPDA MEGSZÜNTETÉSÉRE AZ I. VILÁGHÁBORÚ IDEJÉN

A dualizmus kori Nyírbátor története a szokványos kelet-európai várostörténeti modell egyik sajátos megjelenési formája. A település ebben az időszakban veszíti el városi rangját, nehezen tud a kapitalizmus új kihívásaira válaszolni.¹ A feudális földhasználat maradványai, a városvezetés gyakori hibái hosszú időn keresztül, fokozatosan hozták lépéshátányba a települést. A város relatív fejlődése, iparosodása, a városias külső megteremtése már a 19. sz. végétől a fokozatosan felvett hiteleken alapult. A város bevételei csökkentek, kiadásai irreálisan megnöttek.²

A különböző pénzügyi intézetektől felvett kölcsönök 1886-tól 1913-ig 952 540 forint 52 krajcár tartozássá gyűltek össze.³ A község eladósodása állandó témát nyújtott a képviselőtestületnek, a vármegyei közgyűlésnek, szakértői vélemények készültek, megyei határozatok születtek, az igazi megoldások viszont nem látszóttak.⁴

A vármegye 1914 októberében határozatot hoz a nyírbátori képviselőtestület feloszlásáról, majd ezt a belügyminiszter 1915. március 17-én szentesíti. Sem az alispán, sem a főszolgabíró vezetésével nem képes az előljáróság a bajok orvoslására, ezért a belügyminiszter 1916-ban a község vagyonkezelését zár alá helyezi.⁵

A szigorú szankciók elsősorban azért születtek, mert a szakértői vélemények közgazdaságilag átgondolt javaslatait, a pénzügyi számítások tapasztalatait a község vezetése nem is igyekezett hasznosítani. Több energiát fordított a fellebbezésekre, végtelen perek bonyolítására, mint az adósság csökkentésére.

Más helyeken elsősorban azt kívántuk elemezni, hogy hogyan jutott a város ilyen állapotba, milyen társadalmi, gazdasági, mentalitásbeli okokra vezethető vissza a város századfordulós állapota, regionális státusza.⁶ Itt azt próbáljuk bemutatni, hogy a község

---

¹ Részletesen lásd SZABÓ Géza: Nyírbátor gazdaságának és társadalmának átalakulása a dualizmus korában. In: Tanulmányok Nyírbátor monográfiájához. Szerk. Dám László – Ujváry Zoltán. Debrecen, 1998. (a továbbiakban SZABÓ, 1998.) 136–177.

² SZABÓ Géza: Városgazdálkodás a dualizmus kori Nyírbátorban. Szabolcs-szatmár-beregi Levéltári Évkönyv, XIII. Szerk. Galambos Sándor – Kujbusné Mecsei Éva. Nyíregyháza, 1999. (a továbbiakban SZABÓ, 1999.) 133–138.

³ Uo. 137.

⁴ SZABÓ, 1998. 157.

⁵ A 2754/1916. sz. belügyminiszteri rendelet. Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltár, V. 375. Nyírbátor nagyközség iratai, 1894–1949. (a továbbiakban SZSZBML, V. 375.) 1917. aug. 6. képviselőtestületi jegyzőkönyv (a továbbiakban jkv.)

⁶ Lásd SZABÓ, 1998. és Uo. 1999.

pénzügyi válságának megoldása vagy a megoldás első lépései egy reálisnak látszó konkrét terv esetében milyen megoldhatatlan feladat elé állítják a község vezetését, vagy talán nem is érdekük, hogy a terv megvalósítása sikerüljön. Nem véletlen, hogy a terv egyik érintettje a város egyetlen nagyüzeme, a Bóni Részvénytársaság. A Bónit még a 19. század közepén alapították, különlegesen jó gazdaságpolitikájával, gyors alkalmazkodóképességével több iparágban is versenyképes volt. A hagyományokhoz ragaszkodó város (majd község-)vezetés és a modern üzem viszonya jó, bár korántsem felhőtlen volt. Viszonyuk bonyolult érdekek különböző érvényesítésének kapcsolat-modellje.⁷ A korszakban eléggé talányos volt, hogy a végig prosperáló Bóni miért nem képes a bátori adósságcsapda megfőkezésében mentőövet dobni a községnek.

A község hosszan húzódó válsága és bizonytalansága után hirtelen megoldódni látszottak a gondok. Az 1916. július 7-én tartott községi képviselői rendkívüli közgyűlésén az előljáróság arról számolt be, hogy a Bóni gyártelep részvénytársaság és a községi előljáróság között július 5-én tárgyalás történt a község által haszonbérletbe adni tervezett kispircsei és töviskesi dűlőkben 1009 kat. hold és 1161 négyszögöl terület haszonvételi módozatairól.⁸

Ennek eredményeként a Bóni szóbeli ajánlatot tett. A haszonbérleti ajánlat „alapja és kiindulópontja”, hogy a községi bér gazdaságon a Bóni nyerhessen ki évi 720 hektoliter szeszkontingenst és hogy a haszonbérlet időtartama legalább 40 év legyen. Ha az alapfeltételeket a község elfogadná, a 40 évre felajánlanak 20 korona/kat. hold haszonbért, amely nem változna az évek során. A bérelt ingatlanon a szabad gazdálkodási rendszer szerint lenne folytatható a gazdálkodás, s a területen fásítás és szőlőtelepítés szabadon eszközölhető.

Az ajánlat e két utóbbi pontot nem kiindulópontnak tekintette. Feltehetően a haszonbér összegén tovább lehetett volna még egyeztetni, hiszen ez az egy kérdés önmagában is, 40 évre viták, perek sorát vizionálhatta a bátoriaknak. (A villanyvilágítás, amelyet a településen a Bóni 1905 óta látott el, szintén az évek során vált bejáratott üzletté⁹ – többnyire úgy, hogy a Bóni nem szeretett a szolgáltatás időnkénti elmaradásáért pénzt visszafizetni, hanem mindig „megtalálták a módját” az egyezségnek.) A község pedig ekkorra már bevallottan is irtózott a kétes kimenetelű perekől – hiszen még a perkoltségekre sem volt meg a pénze. Az is jól érzékelhető volt, hogy ez az összeg alatta van a föld értékéből kiszámítható haszonbérnek, de magasan fölötte van annak, mint amennyit a tradicionális gazdálkodási rendszer szerint a község ezekből a földekből beszedni képes. Ebben az

---

⁷ Részletesen lásd SZABÓ Géza: Város és üzem. Nyírbátor és a BÓNI kapcsolata a dualizmus korában. In: A Nyíregyházi Jósza András Múzeum Évkönyve XLIV., Szerk. Almássy Katalin – Istvánovits Eszter. Nyíregyháza, 2002. (a továbbiakban SZABÓ, 2002.) 329–339.

⁸ SZSZBML, V. 375. 1916. július 7. jkv.

⁹ SZABÓ, 2002. 335.

időben a város tulajdonában lévő földek az értéküknek még az 1,5 %-át sem jövedelmezték.¹⁰

A bérlet összegét nehéz is volt reálisan kiszámolni. A föld értéke Bátorban, a kialakult helyzet miatt inkább csökkent, és sem keresleti, de még kínálati piac sem működött. A kötött gazdálkodáson kívüli terület alig volt, abból is inkább mindenki szabadulni igyekezett. A hagyományos gazdálkodási rendszerből való kilépéshez „helyettest” kellett találni, aki átveszi a haszonbérletet, ezt a „helyettes-állítást” időnként mellőzték is, így sok elhagyott föld volt (plusz a kb. 500 hold megművelhetetlen terület). A legfontosabb azonban az, hogy a városvezetés ezer szállal kötődött a bátori földhasználati rendszerhez, annak hasznából gazdagodott, így az lett a legfontosabb érdeke, hogy a község földterületeit ne adják el. A városgazdálkodást elemzők többnyire vagy az eladást, vagy a szabad kisbérletek rendszerére való áttérést javasolták. Ennek a legfőbb akadálya a belügmíniszter szerint is a városvezetés, „*melynek túlnyomó többsége a város ingatlanainak bérlője, a szakértők által megállapított rendezési terv keresztülvitelére komolyan nem törekszik.*”¹¹

A bérleti díj összege önmagában sokféle aspektusból értékelhető. 40 évre tekintélyes, megfontolásra érdemes összeg, az egyévi hányada viszont a város adósságainak csupán töredékét fedezné. Ezt érezhették is az előzetes egyeztetésen a felek, ugyanis a javaslat egy többféle értelmezést is magában rejtő passzussal erősíti azt a látszatot, hogy az ajánlat már rövid távon is vonzó lehet a községnek. „*Óvadék címen egy évi bérösszeg lesz készpénzben elhelyezendő, mely után haszonbérelő 4 % kamat megtérítésre jogosult. Ha és amennyiben az óvadék valamelyes szerződésbeli kötelezettség fedezésére akármely részben felhasználnák, azt haszonbérelő a bérbeadó felhívásától számított 8 nap alatt köteles az eredeti összegére kiegészíteni.*”¹² Alaposabb elemzéssel ki lehetne mutatni, hogy az ajánlat alább következő részletei a községre is rónak terheket, amelyeket a javaslat természetesen csupán vázlatosan fogalmaz, nem összecszerűen. Az azonban biztos, hogy az óvadék letétele inkább látványos volt, mint funkcionális értékű, mégis kiemelendő ez a passzus amiatt, hogy látszólagos nagyvonalúsága, ködössége hűen tükrözi a teljes javaslat jellegét: A Bóni minden pontban igyekezett magát jogilag, pénzügyileg lefedezni, a község pedig kereshette volna az igazát.

A bérbevevő vállalta, hogy a haszonbér összegén túl fizeti az ingatlanok állami egyes földadóját, az összes kiszabható kincstári illetéket, a felépítendő épületek biztosítási díjait, a vízszabályozással kapcsolatos költségeket. Ezek egy részét törvények írták elő, másik részüket más helyeken részletezi a tervezet: a csatornák, hidak létesítésének engedélyeztetéséhez (és költségeihez) a község is hozzájárul. És szerényen húzódik meg egy

---

¹⁰ SZSZBML, V. 375. 1917. április 13. jkv.

¹¹ Idézi SZABÓ, 1999. 137.

¹² SZSZBML, V. 375. 1916. július 7. jkv. 4. pont

mondatrészben, hogy az ingatlanok községi pótadóját a Bóni nem fizetné. A községi pótadó Bátorban ugyanis kirívóan magas volt, a tervezett költségvetési bevételek tradicionális elmaradását mindig a pótadó felemelésével próbálták kompenzálni. Egyébként pedig sem a község, sem a Bóni nem volt serény adófizető, az üzem pl. már évek óta nem fizette a községi nyereségadót.¹³

Vázlatosan fut át a javaslat az esetleges kártérítések, bírságok, a haszonbérlet esetleges nem pontos fizetéséből származó késedelmi kamatok megállapítása, valamint a szerződés felbonthatósága kérdésein, odautalva ezeket a megkötendő szerződés pontjaiba. Elmentmondásos lehetett a fogadtatása a szabad gazdálkodási rend kikötésének is, jóllehet enélkül nincs értelme a Bóni részéről az ajánlatnak. A község előljáráinak nagy presztízsveszteséget jelentett volna, ha az összes szántóterület egytizedén megszűnik a hagyomány ereje és ez akár a vármegyét is még határozottabbá teszi a megyei intézkedéseket a végsőkig fellebbezgető és nem együttműködő Nyírbátorral szemben. Megállapítja, hogy „*ki kell emelni a községet a mai kezdetleges gazdálkodási rendszeréből*”.¹⁴

A megyei ajánlások és a szakértői vélemények viszont a kisbérleteket ambicionálták – azt viszont a község előjárói érezték, hogy igény sincs rá, hasznot sem hoz, 1896 óta bérleti díjat sem mertek emelni – és ráadásul egyre nagyobb szántóterület maradt megműveletlen.

Ebben a helyzetben azonban akár presztízsveszteségek árán is, produkálni kellett a megoldási szándék látszatát. A tervben azonban a kisebb-nagyobb presztízsveszteségeken túl mind a község vezetőire, mind a községre, mint közösségre fenyegető versenyhátrányos pontok vártak.

A bérbevevő több, egymástól távolabb eső pontokban vállalja, hogy nagyarányú fásítást fog végezni a korszerű erdőművelési rendszer, ill. a pontos, részletezett szakmai elvek, módszerek alapján a több mint ezer holdon körös-körül, az utak, dűlőutak mentén, valamint ott, ahol jónak látja. Ezeken a többnyire gyenge minőségű, sok helyen vízjárta földeken ez az elképzelés szakmailag bizonyára elfogadhatóan igazolható is. Félő azonban, hogy annak a Nyírbátornak, amely a megye legnagyobb erdőtulajdonosai közé tartozott a csaknem másfélezer hold erdőterületével, amelyből néhány évtizeddel ezelőtt jelentős bevételei voltak, de mára már a híres erdeje, a Rosznyáros is évek óta ráfizetéses¹⁵ és a teljes kivágását is fontolgatják, még kevesebb fát sikerül majd értékesíteni. Az ugyanis évek óta tapasztalható, hogy a Bóni a Bátortól nem távoli nagybérleményeivel vagy szerzett erdőt, vagy telepített, főleg azért, hogy Bátorral ne kelljen favásárlás-üggyben üzletelni.

---

¹³ SZSZBML, V. 375. 1915. június 18. jkv.

¹⁴ Uo. 1913. március 4. jkv.

¹⁵ Uo. 1914. január

A szőlőtelepítés feltételeit is szakszerűen részletezi az ajánlat. A Bóniban magas színvonalú volt a szőlőművelés, saját pincészetük is mintaszerű, a frissen szüretelt szőlőt exportálták, a sajtolás után maradt montból pálinkát főztek, trágyázásra használták.¹⁶ Ha a bérlet lejártakor, 40 év múlva egy modern szőlészet marad a községre, az nagy vagyongyarapodást ígért.

Első hallásra még ettől is vonzóbb, ugyanakkor persze rögtön aggályos is az, hogy a Bóni kötelezné magát a bérelt ingatlanon egy 720 hektoliteres szeszkontingens kitermelésére alkalmas szeszgyár, egy szeszfőző, egy gazdasági tisztai lakás, 10 szobás cselédlakás, egy 40 méteres istálló, egy rideg akol, „vagy keczés akol” gazdasági épületek felépítésére. A bérlet lejártával jó karban mindez a községnek maradna vissza, minden kárpótolás nélkül.

A szeszgyártás nemcsak a környéknek, de a megyének is a legfontosabb iparága. Az ország szeszgyárainak 1/3-a üzemelt itt. A szeszt sok alapanyagból főzték, a szesztermelés mennyiségi fokozódása több növénytermesztési ágazatot lendített fel, a piac a szeszadó emelkedése ellenére is végig élénk maradt.¹⁷ Az egyszerű pálinkának a járás is „jó felvevője”, de a Bóninak különleges likőr-termékeit messzeföldre is exportálták. A község képviselőtestülete pedig már 1899-ben szokatlanul hosszú eszmeckerét szentelt a „szeszügynek”, miután Bátorban egy nem községi kezelésű új mezőgazdasági szeszgyár is üzemelni kezdett, meg Encsencsen és Gyulajban is alapítottak egyet-egyét.¹⁸ Most pedig a háborús konjunktúra idején a község egy olyan komplett termelési vertikum kialakítását segítette volna elő, amely a verseny szempontjából megközelíthetetlenül olcsón tudott volna szeszt termelni. A nyírbátori járásnak különösen a Piricse felé eső része az ország egyik gazdaságilag legelmaradottabb területe volt, a földnélküliség, a szegénység biztosította az olcsó munkaerőt. Olyannyira profitképes lett volna ez a kiépítendő komplexum, hogy a Bóninak még úgy is megérte volna, ha az építmények a bérlet után a község tulajdonába mennek át.

A szeszgyártáshoz kapcsolódó teljes termelési vertikum már évek óta bejáratott üzem-struktúrát jelentett a Bóniban. A szeszgyártás „előtti” (gyümölcs- és szőlőtermesztés, burgonyatermesztés) és a szeszgyártás „utáni” (szeszfinomító, különleges, exportra szánt likőrök előállítás) üzemek, termelési ágak egymásraépülését, minimálisra csökkentve ezzel a rezsiköltségeket. Sőt, a „szeszgyártás-vertikum” egyes melléktermékeit állatok etetésére is használták, a földjeiket pedig a saját istállókból kikerülő trágyával trágyázhatták.¹⁹

Így érthető, hogy a Bóni ajánlatában az állattenyésztés lehetősége is szerepel. Szarvasmarha-, juhtenyésztés, amelyhez a bérlemény művelési ágak szerinti megszervezéséhez is

---

¹⁶ SZABÓ, 2002. 331.

¹⁷ SZEGVÁRY Zsuzsanna: Adalékok a nyírbátori járás szeszgyártásának történetéhez. Kézirat, 1978.

¹⁸ SZSZBML, V. 375. 1899. április 18. jkv.

¹⁹ Lásd SZABÓ, 2002. 331.

szabad kezet kaptak volna. Ugart is hagyhattak volna a legeltetéshez, takarmánynövényeket is termelhettek volna. Ha dohányt kívánnának termelni, a község köteles az engedély megszerzését támogatni.

A terv megfogalmazza, hogy mindezek által „*egy modern bér gazdaság létesítetik, mely nem csak a talaj termelőerejének fokozását fogja maga után vonni, hanem annak értékelését is: miért is mindezeknél fogva a haszonbérlet a községre nézve előnyös.*” Majd: „*...a felsorolt feltételek is minden szigorúbb megkötések nélkül elfogadhatók és a község érdekeivel teljesen összeegyeztethetőnek tekinthetők...*”²⁰

A Bóni minden beruházás költségeit magára vállalja: a tájat is megváltoztatja, a dűlőúthálózatot (az egyetlen, encsenci út kivételével) a művelési ágak kívánalmai szerint, átrajzolná. Cserébe a bérbeadó engedélye alapján „*a szeszgyáron kívül akár más mezőgazdasági, akár más ipari gyártelep létesítendő*”. Egy ágazatot nevesítenek is: „*Ha a haszonbérlet dohánytermelési engedélyt akar elnyerni, annak megszerzésében a község közbenjárni tartozik.*” Bár a Bóni dohánytermelése a korábbiakban elhanyagolható volt, az előző évtizedek nagy konjunktúrája hatására ezt a lehetőséget sem hagyhatta ki a tervezett bérletben.

A tervezet pontjait egyenként végiggondolva az lehetett az átlag bátori polgárnak az érzése, hogy ez a javaslat a kölcsönös előnyök elve szempontjából nagyon aszimmetrikus. Merthogy itt nem két „egyenrangú” partner készül megállapodásáról volt szó, hanem egy prosperáló üzem és egy anyagilag csődbejutott város merész közös vállalkozásáról. A Bóninak a háborús nyereség befektetésének egyik kényelmes, nem nagy kockázattal járó megvalósítása lett volna, a községnek pedig az utolsó szalmaszálak egyike, úgy, hogy a többi szalmaszál is csak a vágyak szintjén ringatózott. Így nem maradt más, mint hogy előnytelen egyezségbe is belemenjen a község, még az előljárásnak is csorbulhatnak az érdekei, ha látványos eredményként tudják megjeleníteni a tervet a község képviselő-testülete és a polgárok előtt. Ezt kívánta szolgálni a tervezet utolsó passzusa: „*Végül előterjeszti az előljárást, hogy tekintve azt, hogy a községnek egy az 1918. dec. 1-én az Unió Életbiztosító Társaságnál lejáró 500.000 koronás függő kölcsöne van: a haszonbérlet összegére vonatkozólag a haszonbérlettel oly megállapodást is elfogadhatónak tart, ha a haszonbér összege kapitalizáltatik. Akadálya ennek annyival inkább kevesebb áll fenn, mert ezen kölcsön bármikor minden előzetes felmondás nélkül is visszafizethető.*”²¹

Az ajánlat utolsó két mondata meg is magyarázza, hogy miért érezheti a Bóni azt, hogy a képviselő-testület elfogadja majd ezt a kissé kegyelemdöfés-szerű megoldást. Mert ha leegyszerűsített számítással élünk, amibe nem vesszük be a község pénzügyi kötelezettségeit (a beruházásokból rá háruló részesedést), a fennálló bátori adósságokat ez

---

²⁰ SZSZBML, V. 375. 1916. július 7. jkv.

²¹ Uo.

az ajánlat még 50 év alatt sem likvidálta volna, de azzal, hogy az Uniónál fennálló tartozás (legalább jogilag) lekerült volna az adósságlistáról, több vonatkozásban is levegőhöz juttatta volna az önkormányzatot. Így a tartozásoknak többnyire az a része maradt volna meg, amelyet hosszabb idejű, 45–60 éves törlesztésre vettek fel,²² de könnyített volna a megye és a község viszonyán is, kevésbé lehetett volna tartani újabb, szigorú szankcióktól, és az elkerülhetetlen további hitelekhez lényegesen jobb „községi önéletrajz”-zal lehetett volna hozzájutni.

Az adósságcsapdát ez a terv tehát nem tudta volna egymagában megszüntetni, de mivel más megoldás nem volt, ultima rációként elindítója is lehetett volna a városvezetés mentalitás-váltásának. Valójában ez vezérelhette Szunyoghy Ferenc főszolgabíró is, aki a megyei törvényhatóságtól kapott felhatalmazás alapján a község ügyeit vezette, amikor a szokásosnál is hosszabb rendkívüli ülés végén határozatban fogadja el az ajánlatot a további tárgyalások alapjául.

A főszolgabíró eredményt szeretett volna elérni, kevésbé róható fel neki, mint az előjárásnak, hogy a terv ismertetésekor szinte csak az kapott hangsúlyt, hogy mi előnyös a községre nézve. Nem tudjuk azt sem, hogy ki volt a kezdeményező fél, de az bizonyos, hogy nem friss ötletéről volt szó. Ez az ajánlat nem is állhatott össze két nap alatt (július 5-től július 7-ig), de az előzmények, a jelenlegi közhangulat és az előjáróság népszerűtlensége miatt az sem lett volna kívánatos, ha az derül ki, hogy egy ilyen fontos, nagy horderejű ügyben az előjáróság közgyűlési felhatalmazás, vagy legalábbis támogatás nélkül titkos egyezkedésbe kezdett.

Árulkodó volt a terv részletes, koncepciózus kidolgozottsága is. Az is nyilvánvaló volt, hogy egy ilyen, a Bóni újabb gazdasági, regionális expanziójához a község által „nyújtható” lehetőség már régebben is foglalkoztatta a Bóni vezérkarát, de mint mindenben, ők itt is biztosra akartak menni. A község szorult anyagi helyzete most a korábbiaknál jóval nagyobb üzletet kínált. Nem számítható ki még hozzávetőlegesen sem, hogy egy szeszgyárcentrikus termelési vertikum több mint ezer holdas bázissal milyen bevételt jelentett volna a Bóninak,²³ mindenesetre az látszott, hogy a központi telep tapasztalatai alapján Kispírcsén egy új központ jönne létre, amelynek fejlesztését a községnek még a versenyre hivatkozva sem lenne érdeke akadályozni, mert akkor részben szerződést szegne, részben pedig elesne a remélt bevételektől. A környéken a Bóni kevés saját tulajdonnal és nem túl nagy bérletterülettel rendelkezett, ez az 1000 holdas komplexum összszóvalomban jelentős volt a kb. hatezer holdas összbérlet területhez képest is.

A községnek viszont többélű kardot jelentett a terv elfogadása. A pénzügyi állapotok az elfogadást, a várható következmények legalábbis a gyanakvó, óvatos mérlegelést

---

²² SZABÓ, 1999. 137.

²³ Az üzemtörténet alaposabb feltárásának egyik izgalmas feladata lenne azt kikutatni, hogy a különböző termelési vertikumok nagyságrendileg milyen jövedelmet jelentettek a Bóninak, és mikor látták azt, hogy nem érdemes egy iparág tevékenységét tovább folytatni.

diktálták. Várható volt a fentebb említett tényleges előnyökön túl, hogy előnyös lesz a javaslat elfogadása a község hitelezőivel sűrűsödő tárgyalásoknál, de a hátrányok közül az is, hogy a fokozatos birtokkoncentráció felgyorsul, ennek minden gazdasági velejárójával, tovább nő a Bóni befolyása a község gazdasági, politikai életére.

Kiszámíthatatlan volt, hogy hogyan tudja az előjáróság a község lakosaival elfogadtatni a leendő egyezséget. Eddig ugyanis a 90-es évek elejétől jelentkező enyhe lázongásokat, komolyabb vitákat mindig alkalmi érdekcsoportosulások kezdeményezték, a frontvonalak nem ugyanott újultak ki. A dilemma jellege sem volt már új a város vezetésének: a városi rang elvesztése óta legtöbbször nincs jó alternatíva, csupán azon vitázhatnak, hogy mi a kevésbé rossz.

A Bóni 1916. júliusi ajánlatát viszont a előjáróság és a főszolgabíró is alkalmasnak látta arra, hogy megvalósítsák. A haszonbérlet biztos reményében az addig a Kispiricsén bérletet élvezőket értesítették arról, hogy 1917-ben már nem az övék a bérlet, mérnökök bíztak meg a terület térképezésére, a szeszgyár iránti engedélyt megkérték, a főjegyző többször felutazott az ügyben a fővárosba. Mindez azt látszik igazolni, hogy a község kezdeményezhette a tervet, a Bóni csupán felkészülten válaszolt.

A község sűrűn kezdi előkészíteni az egyezséget, de a tárgyalásokról, egyeztetésekről nem maradtak fenn források. Majd a községi képviselő 1916. október 19-i rendkívüli közgyűlésén a községi főjegyző bejelenti, hogy szeptember 22-én a főszolgabíróval megjelentek a Bóni igazgatótanácsánál, ahol tudomásukra hozták, hogy „...a tervbe vett haszonbérlettől ... elállottak. Álláspontjukat azzal indokolván, hogy a közbirtokosság vezetősége egy memorandumban fejtette ki tiltakozó álláspontját a tervbe vett bérlet ellen, amely szerint a bérlet a községi lakosság anyagi romlását idézné elő”.²⁴ A községi képviselő nincs meglepve, a határozat a visszamondást sajnálattal tudomásul veszi, felszólítja a Bónit, hogy a fent említett községi előkészületi munkákra fordított kiadásait, 5.281 korona 54 fillért térítsen meg, mivel már október van, és a bérletet nem lehet a kisbérletnek visszaadni. A felszólítás erélyességére jellemző, hogy a képviselő „a Bóni ... belátására bízva ... miszerint a fentebb kimutatott 5.281 kor. 54 fill. tényleges károsodást miként kárpótolja a községnek...”²⁵

A közbirtokosság indokait ugyanúgy csupán rekonstruálni kísérelhetnénk meg, mint az előjáróság közérzetét. A közbirtokosság ekkorra már a község módosabb gazdáinak érdekeit képviseli, akiket valóban érzékenyen érintett volna a Bóni jelentős térnyerése, az előjáróság pedig abban az illúzióban lehetett, hogy a terv sikertelenségéért sem a vármegye, sem a község hitelezői nem őket fogják felelőssé tenni.²⁶ Pedig, ha nem számítjuk azt, hogy a kialakult helyzet miatt is jelentős a község vezetésének felelősége, a sokat

---

²⁴ SZSZBML, V. 375. 1916. október 19. jkv.

²⁵ Uo.

²⁶ Az előjáróság néhányszor hivatalosan is érvelt azzal, hogy a kialakult helyzetért nem csak ők hibásak. Felelősségre vonás, vagy a felelősök megnevezése viszont nem történt meg.

Egy sikertelen kísérlet Nyírbátorban az adósságcsapda megszüntetésére...

ígérő terv kudarcba fulladásáért is nagyrészt okolhatók. Ennek legbeszédesebb bizonyítéka, hogy július 7-től szeptember 22-ig nem készül el a szerződés, utána pedig a Bóni lemondását csak egy hónap múlva viszik testület elé. Bár a vitákat nem ismerjük, mégis megkockáztatjuk, a terv megvalósíthatóságában is kevesen bíztak Nyírbátorban, de még kevesebben tettek is érte. Pedig ennek a látszatra adó és nem valóságos községvezetésnek mindig meg kellett fizetni az árát. 1917-ben pl. az előző évi terv sikertelensége miatt újabb 862 hold maradt megműveletlenül,²⁷ és az sem tett jót a községnek, hogy erősödött a Bóni és egy-egy nyírbátori érdekcsoport ellentéte.²⁸

Miután nem bizonyítható egyértelműen, hogy a terv valódi akaratokra épült-e, vagy csak taktikai elképzeléseket tartalmazott, arra sem vállalkozhatunk (ahistorikus is lenne igekezetünk), hogy eldöntsük, a szerződés, létrejötté esetén életképes lett volna-e, vagy sem. Valószínűleg a Bóni akaratán kevesebb múlt, az üzemből nézve a terv racionális, profitképes volt. A község vezetői pedig úgy érezték, hogy az adósságcsapda is jobb, mint a tradicionális gazdálkodási rend feladása. Pedig a tervben ténylegesen is benne volt az ígérete annak, hogy meg lehet kezdeni a fizetéseképtelenségből a kilábalást. Jóllehet, hosszú távon is nagy árat kellett volna érte fizetni, hiszen a községnek a régióban betöltött korábbi szerepét még inkább a Bóni vette volna át,²⁹ de más lehetőség a válságból való kimozdulásra nem kínálkozott. Ez a kimozdulás természetesen a forradalmak idején jelentkező összeomlásig sem következett be.

Nyírbátori képeslap a 20. század első feléből

²⁷ SZSZBML, V. 375. 1917. április 13. jkv.

²⁸ Ezek az ellentétek akkor törtek felszínre, amikor a Szénarét kaszáló, tó területét kívánta a Bóni megvenni a községtől. A Szénarét-vitát lásd SZABÓ, 2002. 334.

²⁹ Uo.

„BÓNI“ GYÁRTELEP ÉS MEZŐGAZDASÁGI R. T. NYÍRBÁTOR

SÜRGŐNYEZIM
BÓNI NYÍRBÁTOR

OLAJVÁR ÉS OLAJFINOMÍTÓ

TÉGLAVÁR

GŐZMALOM
OLAJ-SZAPPAN- ÉS SZESZGYÁR, FINOMÍTÓ
ÉS SZABADRAKTÁR

GIRO-SZÁMLA-AZ OSZTRÁK MAGYAR-BANKNÁL
CLEARING-FORGALOM
MAGY. POSTATÁRKENYÉNTÁRI CHECK-SZÁMLA 8355.SZ.
CSITR. POSTATÁRKENYÉNTÁRI CHECK-SZÁMLA 79603.SZ.
--- HELYKÖZI TÁVBESZÉLŐ 5. és 12. sz.

Nyírbátor, 1918. február 1.

SZÁMLA

Lisztbeza

Polgármesteri Hivatal
A Hivatal 338/1 és 33535 sz. iratványa alapján tett szives megrendelése értelmében, van szerencsénk alul számlával szolgálni, melynek
Teljes összege Ft. 98000
További becses megrendeléseit kérve, maradunk tisztellett
„BÓNI“ GYÁRTELEP ÉS MEZŐGAZDASÁGI RÉSZVÉNY-TÁRSASÁG
kérésére.

Ellátottunk számlájára és veszélyére
Közfés állománya ..... szék
Ezen küldeményünk ..... szék
Maradvány ..... szék

SZSZBML, XV. 76.

GÉZA SZABÓ:

An Unsuccessful Attempt at the Consolidation of Debts in Nyírbátor During the World War I. (1914–1918)

Nyírbátor had gradually been running into debt since the 1890s. Several plans were made to get out of the crisis but none of them were carried out. In 1916 the Bóni Corporation, the only factory farm working in the village made a tender for taking a land of 1000 acres on lease for a period of 40 years. They undertook to execute significant investments and that all the buildings would be passed into the ownership of the village on expiration of the lease.

The elaborated plan proved to be a tactical trick: the Bóni Corporation only pretended to give financial help to the village. Moreover, the leadership of the village was not interested in solving the financial problems by the disintegration of the traditional economic structure.